

Perhe, mikä perhe? Avauksia perhesuhteiden pitkään historiaan

Anu Lahtinen

Huoli nousevan polven kunnosta ja moraalista on toistunut kulttuurista ja sukupolvesta toiseen. Jo 1700-luvulla eaa. kaksoisvirranmaalaisten savitauluihin kirjattiin pettyneen isän moitteita pojalle, joka laiminlöi koulunsa ja velvollisuutensa (Kramer 1981, 14–17). Suomalainen runonkerääjä ja kirjailija C. A. Gottlund (1796–1875) suri vuonna 1846 aikojen rappiota yleisesti ja nuorison kurittomuutta erityisesti:

Ennen *lapset* kasvatettiin kurihissa Herran;
nyt niin kurittaa he vanhemmansa monen kerran.
(Gottlund 1846.)

Samoja äänenpainoja voi löytää myös nykypäivän keskusteluissa, joissa entisajan perheet ja perhesuhteet helposti esitetään pysyvinä ja ajattomina. Esimerkiksi "perinteiseen isään" voidaan viitata hahmona, joka on kaikille niin tuttu, että tarkempia määrittelyitä ei kaivata. (Aalto 2012, 65–72.) Entisajan perhe ja perhesuhteet jäävät tällöin pikemminkin nykypäivän politikoinnin ja maailmankuvan peiliksi, jonne heijastetaan oman ajan toiveita ja pelkoja. Tällaisissa keskusteluissa perhe on näkökulmasta riippuen yhteiskunnan tukipilari, menneen maailman jäännös, turvasatama tai kriisipesäke – ja jotakin, joka on aiemmin ollut pysyvä, mutta viime vuosikymmeninä muuttunut.

Nykyperheet kuvataan usein entistä pirstaleisemmiksi, ja uusperheet, samaa sukupuolta olevat pariskunnat, adoptiot ja huoltajuuskiistat nähdään nykymaailman ilmiöinä. Vastakohtana hämmöttää mielikuva menneisyyden harmonisesta perheestä, johon liitetään turvallisuus, pysyvyys, eheys ja vastuullisuus. Menneisyyden perhe kuvitellaan helposti ehyenä yhteisönä, jossa sen jäsenten tavoitteet olivat sopusoinnussa keskenään. Myös perhehistorian tutkimusta on ajoittain moitittu siitä, että se saattaa korostaa perheen yhteisiä tavoitteita ja funktionaalisuutta siinä määrin, että perheen sisäiset konfliktit, valtasuhteet ja riisto jäävät huomaamatta (Wierling 1995, 160). Nostalgisimmat kuvat menneisyydestä hajoavat kuitenkin, jos niitä tarkastellaan lähemmin, kuten Stephanie Coontz on tuonut esiin teoksessaan *The Way We Never Were: American Families and the Nostalgia Trap* (2002).

Emil Aaltosen säätiön rahoittama hanke *Perheen jäljillä* (Dos. Anu Lahtinen ja työryhmä, <http://perheenjaljilla.blogspot.com>) on vuodesta 2013 hakenut uusia tulokulmia "entisaikojen perheeseen" Suomessa ja muualla Pohjolassa. Ajallisesti hanke on keskittynyt nimenomaan teollistumista edeltäneeseen aikaan, jota voisi kutsua esimoderniksi. Käytännössä kyse on Ruotsin ajasta ja tuon aikakauden perinnöstä. Lisäksi hankkeen piirissä tarkastellaan sitä, miten menneisyyden perintö on nähty 1900- ja 2000-luvuilla. Hankkeen tavoitteena on nostaa esiin ja kyseenalaistaa oletuksia, joita usein toistetaan nykyajassa, sekä arjen keskusteluissa että tutkimuksessa. Tavoitteena on, että tutkimus voi auttaa suhteuttamaan nykypäivän ongelmia, rauhoittamaan moraalipaniikkia ja hahmottamaan erilaisia vaihtoehtoja. Entisaikojen haikailulla ja kauhistelulla on oma sosiaalinen merkityksensä arjen ajatuksenvaihdossa, mutta tieteen, päätöksenteon ja yhteiskunnallisen keskustelun pohjana uudet tutkimukseen perustuvat näkökulmat puoltavat paikkaansa.

Entisajan perheiden historia ei tietenkään ole Suomessakaan täysin tutkimaton manner,

vaan sitä on tutkittu ja tulkittu lainsäädännön, hallintolähteiden, yksityisarkistojen ja lehdistökeskustelun kautta (ks. esim. Pylkkänen 1990, Pulma 1991, Markkola 1994, Häggman 1994 ja 1996). Perhe keskuskäsitteenä on kuitenkin jäänyt tutkimuksesta syrjään, vaikka entisajan perhesuhteita onkin kommentoitu esimerkiksi sukupuolihistorian, oikeushistorian sekä uuden sosiaalishistorian näkökulmasta monenlaisissa osatutkimuksissa (esim. Lahtinen 2007, Korpiola 2009, Ilmakunnas 2009, Miettinen 2012 ja 2015, Ojala 2014, Kietäväinen-Sirén 2015). Jotta tehty tutkimus saavuttaisi eri aihepiirien tutkijat, hanke pyrkii kokoomaan avainhavaintoja ja suhteuttamaan niitä perheen ja perhesuhteiden laajempiin kehityslinjoihin. Tässä lyhyessä katsauksessa pohdin joitakin hankkeen työssä esiin nousseita haasteita, joihin yhteisjulkaisu aikanaan tarttuu perinpohjaisemmin.

Erityisen tärkeää on kosketuspinnan löytäminen sukupuolihistorian ja perhehistorian painotusten välillä, sillä molemmat esittävät kysymyksiä ja havaintoja, jotka paikantuvat perhesuhteisiin. Kulloinenkin yhteiskunta, kulttuuri ja lainsäädäntö ovat asettaneet sukupuoleen liittyviä odotuksia ja oletuksia, joiden merkitys yksilön elämälle konkretisoitui usein juuri perhepiirin tarjoamissa mahdollisuuksissa – tai rajoituksissa. Tämä oli erityisen keskeistä sääty-yhteiskunnassa, jossa syntyperän merkitys oli kiistaton. Usein kun puhuttiin perhe-elämälle asetetuista odotuksista, puhuttiin myös perheen sisäisestä, sukupuolitetusta työnjaosta: mitä (osin ristiriitaisia) vaatimuksia ja odotuksia isyys, äitiys, sisarusuhteet ja pojan tai tyttären velvoitteet toivat mukanaan (Lahtinen 2015).

Eri tulokulmien yhdistely ei luonnollisestikaan ole aivan helppoa, kun tarkasteltavana on monenlaisia aineistoja, yhteiskuntaryhmiä, muutolinjoja, käsitteitä ja tieteellisiä tutkimuserinteitä. Jopa aivan peruskäsite "perhe" aiheuttaa jonkin verran päänvaivaa, sanaahan ei nykymerkityksessä tunnettu tai käytetty vielä Ruotsin vallan ajalla. Vanhempien ja lasten tunnesiteet oletettiin kuitenkin voimakkaammiksi kuin muiden sukulaisten tai kotitalouden jäsenten väliset. Myös perintöoikeus ja elatusvelvollisuus erottivat lähisuhteet erityiseksi ryhmäkseen. Nämä suhteet myös esitettiin ihanteellisina malleina muille vuorovaikutussuhteille. (Lahtinen 2007, 20–21, 35–37, 85–87, 120–122.)

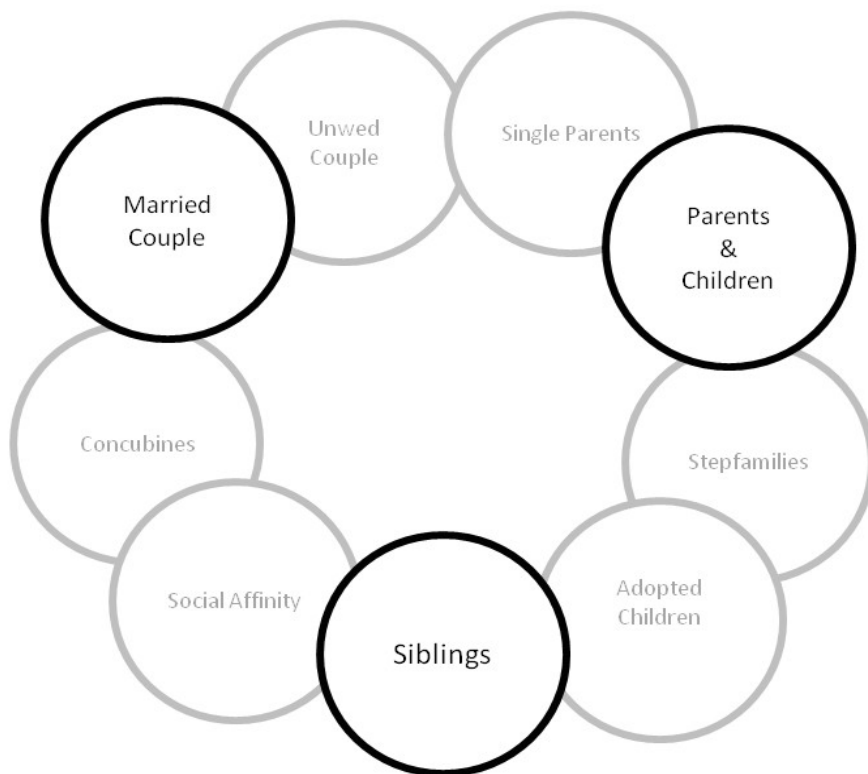
Ruotsin ajan lähteissä voikin löytää ihanteen hierarkkisesta harmoniasta ja sen mukaisista perhesuhteista. Tämän ihannekuvan mukaan mies johti perheen päänä vaimoan ja lapsiaan, jotka osoittivat hänelle kuuliaisuutta. Ihannevaimo taas oli toimintavalmis miehen tuki ja lastensa hoivaaja mutta myös auktoriteetti. Sisarusket puolestaan huolehtivat toisistaan verisukulaisuuden tuomien velvoitteiden ja tunnesiteiden vuoksi. (Ks. esim. Lahtinen 2007, 20–21, 35–37, 85–87, 120–122). Hierarkia ei sulkenut pois rakkautta, vaan rakkaus oli hierarkkinen tunne (Korhonen 2002). Tämä ihannekuva pakeni tietenkin arjen realiteetteja (ks. esim. Jokiaho 2000), mutta elää ehkä osittain nykykeskustelun menneisyyskuivissa.

Kotitalouden ja sukulaisuuden risteämisikohtaan sijoittui joka tapauksessa keskiajalla ja uuden ajan alussakin talouden, oikeuden ja tunnesuhteiden kannalta erityinen ryhmä. On luontevaa käyttää käsitteitä perhe ja perhesuhteet, kun käsitellään vanhempien, lasten ja sisarusten muodostamaa kokonaisuutta ja heidän välillään vallinneita suhteita. Kyse oli erityisestä ryhmästä kotitalouden ytimessä, jota aviomies ja aviovaimo osin vanhemmuuden, osin isännyyden ja emännyyden arvovallalla johtivat – silloin kun johtivat (ks. esim. Lamberg 2001, 89; Lahtinen 2007, 20–21). Minkä tahansa perheen olemukseen liittyy näet toinenkin ajallinen ongelma, joka haastaa yksinkertaiset mielikuvat avioparista tai lapsista ikuisesti hoitamassa omia määrättyjä tehtäviään. Jokainen yksittäinen perheyksikkö oli altis muutoksille. Perheenjäsenet kuolivat ja heidän asemansa perheessä muuttui ajan myötä, iän karttuessa.

Perhe voidaankin ymmärtää *prosessina*, yksilön elämänkulun aikana muuttuvina merkityksellisinä lähisuhteina. Avioliittoja solmittiin, mutta ne myös päättyivät, Ruotsin vallan

ajalla yleensä toisen puolison kuolemaan. Lesket sovittelivat elämäänsä uusiin oloihin tai solmivat uuden avioliiton, jonka mukana saattoi tulla uuden puolison lapsia aiemmasta liitosta. Lapsia syntyi ja kuoli, heitä lähetettiin pois kotoa tai he menivät naimisiin. Perheessä, jossa sisarusten ikäerot olivat suuria, vanhemmat sisarukset saattoivat olla maailmalla nuorimmaisten syntyessä, eivätkä he välttämättä koskaan eläneet samassa taloudessa. Tässä mielessä menneisyyden perheet eivät olleet sen pysyvämpiä kuin uudemmatkaan, vaikka muutosten syyt olivat osin erilaisia kuin nykyään.

On muutenkin tärkeää muistaa suuret erot normien ja arjessa eletyn elämän välillä. Toisilla lapsilla oli laaja perhe, mutta monet myös syntyivät naimattomille äideille. Varsinkin vanhempien kuollessa joku toinen sukulainen, isovanhempi, vanhempien sisarus tai vanhempi sisarus, saattoi ottaa vanhemman tehtävät hoitaakseen. Tätä erilaisten läheisyyden kenttää voi havainnollistaa seuraavalla kaaviolla, joka tunnustaa normeissa korostettujen perhesuhteiden merkityksen, mutta tunnustaa myös vaihtoehtoiset, täydentävät ja muuttuvat läheisyydet.

KAAVIO 1.

Jotta kokonaisuus ei olisi liian yksiselitteinen, on muistettava, että perheenjäsenet elivät ja yhä elävät samanaikaisesti useita yllämainittuja vuorovaikutussuhteita, joihin liittyy erilaisia valta-asetelmia, tunnesiteitä ja velvoitteita. Varhaismodernin ihanteen mukainen kuuliainen vaimo saattoi samanaikaisesti olla rakastettu tytär, arvovaltainen äiti ja toisaalta

läheinen (tai etäinen) sisar.

Yksinomaan lyhyt katsaus perhesuhteiden historiaan tuo esiin jo monia määritelmä- ja rajausongelmia, ja kun mukaan otetaan eri säätyjen ja yhteiskuntaryhmien väliset erot, yhteiskunnan ajallinen muutos tai maaseudun ja kaupungin väliset erot, käy selväksi, että entisajan ajaton malliperhe oli yhtä kuvitteellinen ennen ja nyt. Sen sijaan menneisyydestä löytyy kokonainen kirjo erilaisia monimutkaisia, yksilöä eteenpäin auttavia mutta myös rajoittavia lähisuhteita. *Perheen jäljillä* -hankkeeseen linkittyneet osaprojektit, ennen kaikkea väitöskirjat, ovat tuoneet esiin, että menneisyyden perhe-elämässä voidaan nähdä monenlaisten ristiriitojen ja myös ratkaisumallien kirjo. Tässä monimuotoisuudessa, ennemmin kuin monoliittisen "entisajan" kaipaamisessa, voisi olla aineksia nykyisenkin perhekeskustelun tueksi.

Kirjallisuus

- Aalto, Ilana 2012. Isyyden aika. Historia, sukupuoli ja valta 1990-luvun isyyskeskusteluissa, Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto-Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Coontz, Stephanie 2000. *The Way We Never Were: American Families and the Nostalgia Trap*. New York: Basic Books.
- Gottlund, Carl Axel 1846. *Nyt ja ennen. Eli wertaus vanhasta ja nykyisestä elämän-laitasta*. Helsinki: Gottlund.
- Häggman, Kai 1994. *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: SHS.
- Häggman, Kai 1996. *Johdatus perhehistoriaan*. Helsinki: Helsingin yliopiston historian laitos.
- Ilmakunnas, Johanna. 2009. *Kuluttaminen ja ylhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- Jokiahho, Mika 2000. *Suvun, perheen ja kotitalouden kunnian tähden. Seksuaalisuus ja sivilisoituminen uuden ajan alussa Pohjanmaalla (1540-1690)*. Teoksessa Matikainen, Olli (toim.), *Rikos historiassa*. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen yhdistys, 117–179.
- Kietäväinen-Sirén, Hanna 2015. *Erityinen ystävyys. Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa (n. 1650–1700)*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Korhonen, Anu. 2002. *Constructing Emotion in a Culture of Hierarchies: A Love Story*. Teoksessa Korhonen, Anu & Tuohela, Kirsi (toim.), *Time Frames: Negotiating Cultural History*. Turku: Kulttuurihistoria, 57–73.
- Korpiola, Mia 2009. *Between Betrothal and Bedding: Marriage Formation in Sweden 1200-1600*, *The Northern World* 43. Leiden: Brill.
- Kramer, Samuel Noah 1981. *History Begins at Sumer: Thirty-Nine Firsts in Man's Recorded History*. Philadelphia: The University of Philadelphia Press.
- Lahtinen, Anu 2007. *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620*. Helsinki: SKS.
- Lahtinen, Anu 2015. *Perhe, suku ja sukupuoli*. *Historiallinen aikakauskirja* 113 (4) 2015, 478–479.
- Lamberg, Marko 2001. *Dannemännens i stadens råd. Rådsmanskretsen i nordiska köpstäder under senmedeltiden*, *Monografier utgivna av Stockholms stad* 155. Stockholm: Stockholmia förlag.
- Markkola, Pirjo 1994. *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnalli-*

- nen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Helsinki: SHS.
- Miettinen, Tiina 2012. Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ojala, Maija 2014. Protection, Continuity and Gender: Craft trade culture in the Baltic Sea Region (14th–16th centuries). Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1461. Tampere: Tampere University Press.
- Pulma, Panu (toim.) 1991. Den problematiska familjen. Helsinki: SHS.
- Pylkkänen, Anu 1990. Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.
- Wierling, Dorothee 1995. The History of Everyday Life and Gender Relations: On Historical and Historiographical Relationships. Teoksessa Lüdtker, Alf (toim.), The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Anu Lahtinen on Suomen historian dosentti (TY), Suomen ja Pohjoismaiden historian dosentti (HY) sekä Emil Aaltosen rahoittaman Perheen jäljillä -hankkeen (2013–2016) johtaja.